

ЗА КОЛЕДНИЯ ЦИКЪЛ *
ст.н.с. д-р Елена Коцева
Кирило-Методиевски научен център – БАН

1. За избора на темата

1.1 Българската средновековна книжнина разполага с оскъдни собствени извори за **Царя**, неговия род, индивидуалност, духовност, светителство. Същата оскъдност се простира като табу и над анализите на светската и духовна аристокрация. Толкова по-ярко от тази гледна точка се очертава значението на взаимно допълващия се списък с имена, представен в двата преписа на Синодика (**НБКМ, 231** – основно четива, предназначени за огласяване в Първата неделя на Великия пост, наречена Православна; **НБКМ, 432**, Синодик, слова на Дамаскин Студит в най-ранен препис и др.), и познатите по чужди летописи преписи от Именника на българските царе (ханове).

В смисъла на анали, светителският чин: Константин-Кирил, Методий, Климент, Наум, Иван Рилски – има различни по характер извори – те са на гръцки и латински за Солунските братя; на гръцки и славянски (извън средновековната българска територия) – за останалите. Почти в равностойно положение са сведенията, включени в цикъла писмени извори за култа към Св. Петка Търновска (Параскева Епиватска, 14.10.).

1.2 Спорадичното записване на фолклорни текстове е познато в целия славянски ареал практически от X в. (за България срв. изборното Евангелие „Савина книга”). Реалното присъствие обаче на балканския фолклор като осъзната литературна версификация, определена в границата на **‘епичното’** (срв. Х. Хунгер, Д. Лихачев, Р. Пикио ¹), бележи епохата между средата на XIV и началото на XV столетие. В широкия исторически диапазон от XV до XIX в., когато се приема съзнателно и диференцирано записване на фолклорни текстове, все още не е очертана напълно границата между **„епичен”** (сюжет, мотив, в комбинация с героични, баладични и пр. елементи): в книжнината; във фолклора.

1.3 За обратна инвенция на книжнината върху фолклорни текстове срв. аспекти у Цв. Романска, Ст. Стойкова; И. Георгиева; Фл. Бадаланова ².

1.4 Очертава се и липсата на ретроспективна съпоставка на материали. Засега изворите на българското книжовно наследство и фолклора са изследвани най-вече проспективно, въпреки многобройните „народни” преправки на канонични житийни текстове през XIX в.

2. Коледният цикъл или Детето Цар в мита за „Вечното завръщане”

2.1 Времето в християнската култура и религия се измерва от Рождество Христово. Датата 25.12 се установява едва през IV в. Календарният цикъл на Църквата включва пост от 11.11. до 26.12. По-старата „източна” дата е 6.01.

Астрономическото време на коледния цикъл включва най-късите дни от четирите сезона – 9 часа за деня и 15 часа за нощта. Тук в изследването се включват данни от църковната история, които отбелязват най-ранните сведения за промяната на датите 25.12. / 6.01., както и причините за тази смяна.

2.2 Мястото. Цикълът от 11.11. до 26.12. (Коледен пост, Коледа) включва памети на светци, подвизавали се в епохата между IV и VI в. Техните жития се отнасят до т. нар. **„ранен мартириум”**.

2.3 Ранният мартириум за случая се проследява според изследванията на И. Делейе ³. Потърсено е съдържанието на термина **„църковно предание”** според: а) съвременни историци на християнската църква; б) тълкуването му в догматическото богословие на Източно-православната църква; в) у ранни автори, обосноваващи в догматическото богословие катехизиса и доказващи процеса на десемантизация/ресемантизация в култа към Рождество.

2.4 Съставен е списък от лични имена, илюстриращ реда на имената в Коледния цикъл, по изданията на арх. Сергей и ВHG ⁴. Посочва се славянското значение (смисъл; алегория в името; в житието) на светителските чинове по Сергей.

2.5 Семантиката на Nomina personalia при светците от Коледния цикъл се обосновава с „**ТЪЛКОВНОТО НАЧАЛО**”, представено още у църковните Отци. (Приведени са примери, обясняващи името „Богородица”, имена на персонажи от гръко-римския пантеон; някои особености в славянския превод на слова от Григорий Богослов; тълкувания на „елински митове” и имената на техните герои във византийската литература.)

2.6 Въз основа на светителската йерархия (агиографските данни) и алегориите в имената, се прави изводът, че християнският коледен календар е изграден в семантичната ценностна скала на индоевропейските представи за **Времето** и **Царя** (със семантично изравняване към ирано-персийските семи).

2.7 На фона на зимния цикъл вярвания за умиращата и възраждащата се природа в различни митологични системи, семантиката на славянската дума „син” е разгледана от Ив. Добрев ⁵. Богато документираният славянски и български коледен цикъл в това изследване дават възможност да се потърси и обясни физическият образ на „**Млада Бога**”; **Времето** на неговото раждане, свързано със зимното слънцестоене. Основно това са песните за **Дете Юначина**. Уточнява се, че песните от юнашкия цикъл са на „**дружината**”, а „**Млада Бога**” е алегорията за **Царя Бог**, преодоляващ силите на Долната земя, **Юнак между хората** и **Слънце на небето** (Sol invictus).

2.8 Разгледани са производните имена от славянските глаголи с индоевропейски корен **СТОЯТИ/СТЯТИ** – „**Стоян**” и „**станеник**”.

2.9 Вероятно е личното име „**Стоян**” да отразява една по-стара фаза на апотропеичното „**Константин**”. Самото гръко-римско име отбелязва нулева фреквентност преди IV в. и нарастваща – след Константин Велики.

2.10 „**Царят**” в южнославянския и балканския фолклор много често е „**Константин**”. Топиката допуска той да е новият **Цар**: а) поради историческите предания за неговото почитане и смесването на Неделния ден с Господския/Слънчев ден, декретиран през IV в.; б) поради легендите за неговото Раждане; в) поради еднаквата атрибуция на телесния облик **Бог/Цар**.

3. **В заключение** може да се обобщи, че в българския и в балканския фолклор има наслагани (интерфериране) на семи, които илюстрират познавателните процеси, занимаващи човешките общности в мита за **Времето** и **Царя на Вечното завръщане**.

* Доклад под същото заглавие ще бъде отпечатан в сборника с доклади от „2000 години от Рождество Христово. Международен симпозиум: Славянските светии в историята на християнската църква”, София, 14-16 юли 2000 г., ЦСВП „Ив. Дуйчев”, Рилски манастир.

БЕЛЕЖКИ

1. **Hunger, H.** Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner. 1-2. München, 1978.; **Лихачев, Д. С.** Среднеболгарский перевод хроники Константина Манасии в славянских литературах. С., 1988; **Picchio, R.** Slavia Orthodoxa and The Old Bulgarian Cultural Tradition. St. Kliment Ochridski University Press, 1993. [**Пикчио, Р.** Православното славянство и старобългарската културна традиция. С., 1993]; **Picchio, R.** Storia della letteratura russa. Milano, 1959.

2. Вж. напр. **Романска, Цв.** Стилни похвати на патриарх Евтимий. В: сб. БАНИ, кн. XXXVII, 2. С., 1942; Въпроси на българското народно творчество. Избрани студии и статии. С., 1976; **Георгиева, Ив.** Българска народна митология. С., 1993; Както и отделни статии на Ст. Стойкова, Ф. Бадаланова и др.

3. **Delehaye, H.** Les Legendes hagiographiques. Bruxelles, 1927; Les origines du culte des martyrs. Bruxelles, 1933; Melanges d'hagiographie Grecque et Latine. Bruxelles, 1966; Sinaxaire byzantines ménologes Typica. London, 1977.

4. арх. **Сергий** Полный месяцеслов Востока, т. I, II, III. Москва [чер.], 1996.

5. **Добрев, Ив.** Произход и значение на праславянското консонантно и дифтонгично склонение. С., 1982.